

РОЗВИТОК МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МОДЕЛЮВАННЯ

Проблема розвитку зв'язного мовлення набуває особливої значущості у контексті формування мовленнєвої особистості в дітей дошкільного віку, яка вміє вільно передавати свої думки і бажання, засвоїла культуру мовлення, спілкування. Використання моделей сприяє формуванню монологічної компетенції дітей, розвитку особистісних мовленнєвих здібностей.

У статті висвітлено особливості застосування моделювання під час роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Виокремлено переваги моделювання як педагогічної технології розвитку зв'язного мовлення дітей. Наголошено на ефективності застосування моделювання для активізації мовленнєвої діяльності дітей. Запропоновано методiku розвитку монологічного мовлення дітей передшкільного віку засобами моделювання, яка обіймала три послідовних взаємопов'язаних етапи: інформаційно-збагачувальний, мовленнєво-репродуктивний, мовленнєво-креативний. До кожного етапу розроблено систему завдань, спрямованих на розвиток монологічного мовлення дітей. Науково обґрунтовано педагогічні умови розвитку монологічного мовлення дітей передшкільного віку засобами моделювання. Поетапне застосування моделей зумовлене структурою моделювання як діяльності, що містить такі складові операції: попередній аналіз, побудова моделі, схеми або сприйняття готової та робота з мовним матеріалом за допомогою схем, моделей. Доведено, що розвиток монологічного мовлення дітей передшкільного віку забезпечується спеціальною організацією розвивального мовленнєвого середовища, спрямованого на використання різних видів моделей, розвиток ініціативності, самостійності і творчості дітей.

Результати дослідження засвідчили, що застосування моделювання повністю відповідає особистісно орієнтованій моделі організації освітнього процесу, яка передбачає врахування індивідуальних особливостей дитини. За допомогою моделювання поліпшився рівень розвитку монологічного мовлення дітей.

Ключові слова: монологічне мовлення, моделювання, схеми-моделі, передшкільний вік.

Malynovska N. V.

DEVELOPMENT OF MONOLOGICAL SPEECH OF THE PRESCHOOL AGE CHILDREN BY MEANS OF MODELING

Relevance of the problem identified in the Article is determined by the need to find and implement effective technologies for formation of a child's speech personality in educational process of the preschool institution.

Goal of research is to substantiate and experimentally approbate the method of development of monological speech of preschool age children by means of modeling.

Article presents the results of study of the problem of development of the preschool age children's monological speech by means of modelling. Advantages of

modelling as a pedagogical technology for developing children's coherent speech have been highlighted.

Experimentally, method provided for development of monological speech of the pre-school age children through the active use of modeling. It took three interrelated stages: information and enrichment, speech-reproductive and speech-creative.

The first information and enrichment) stage of experimental work was aimed at enriching the sensory-informational experience of children, familiarizing them with models. The content aspect of this stage was preparation of proposals by children with reference schemes, didactic games using symbols.

Goal of the second stage of research was to stimulate children's monological speech in speech development classes. Semantic aspect of work at this stage was the reproduction of fairy tales by children and compilation of stories using various types of models.

Solution to this problem was served by schemes-models (mnemotables), with the help of which children made up stories, retold the literary text, while maintaining lexical and grammatical content.

The third stage, named creative stage, was aimed at developing children's ability to compose creative stories, use their information and content awareness to activate coherent statements of a creative nature. They used plans and schemes, and also attracted children to build them themselves.

Results of research proved that the use of modeling is one of the effective ways to promote the development of monological speech, verbal and logical thinking and memory of children.

Key words: monologue, modeling, schema-models, pre-school age. Проблема розвитку зв'язного мовлення пов'язана із сучасними пріоритетами державної політики в галузі дошкільної освіти, з необхідністю пошуку і впровадження в освітній процес закладу дошкільної освіти ефективних технологій формування мовленнєвої особистості в дітей дошкільного віку.

Проблема розвитку зв'язного мовлення досліджувалася в різних напрямках: розвиток описового мовлення (А. Бородич, А. Зрожевська, С. Ласунова та ін.), діалогічного (А. Арушанова, Г. Чулкова та ін.), виразного (О. Амацьєва, Ю. Руденко, С. Хаджирадева та ін.), монологічного мовлення (Л. Березовська, О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Захарченко, Є. Короткова, А. Омеляненко, Н. Орланова, Т. Постоян та ін.).

Перспективним напрямом вдосконалення процесу розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є використання моделювання (Богуш, Гавриш, 2014).

Доступність методу моделювання дітям дошкільного віку розкрито такими психологами, як О. Запорожець, Л. Венгер, М. Поддьяков, Д. Ельконін. Вчені стверджують, що в дошкільному віці формується загальна пізнавальна здатність дитини – здібність до опосередкування, одним із видів якого є здібність до моделювання. Під моделюванням психологи розуміють сукупність дій із побудови, перетворення й використання системи, яка сприймається наочно (схеми, абстракції, моделі). В основі моделювання лежить принцип заміщення реального предмета, явища, факту іншим предметом, зображенням, знаком, символом. Діти рано оволодівають умінням заміщувати певний об'єкт у грі. Це дає нам можливість перенести ці вміння у навчання і застосовувати моделі у навчанні дітей рідної мови.

Результати дослідження. Відповідно до теоретичних позицій дослідження та визначених педагогічних умов було розроблено експериментальну методичку розвитку зв'язного мовлення дітей передшкільного віку засобами моделювання, яка обіймала три послідовних взаємопов'язаних етапи: інформаційно-збагачувальний, мовленнєво-репродуктивний, мовленнєво-креативний.

Перший, інформаційно-збагачувальний, етап експериментальної роботи передбачав накопичення сенсорно-інформаційного досвіду дітей, збагачення їхніх знань про модель як графічний носій подання інформації. Дітей вчили виділяти характерні ознаки предметів та явищ довкілля. Одночасно з цим їх ознайолювали з особливостями моделювання як виду знаково-символічної діяльності. Змістовим аспектом роботи означеного етапу було складання дітьми речень за опорними схемами, дидактичні ігри з використанням символів.

Метою другого – мовленнєво-репродуктивного – етапу дослідження було стимулювання монологічного мовлення дітей на заняттях з розвитку мовлення. Змістовим аспектом роботи на цьому етапі стало відтворення дітьми казок, складання розповідей за допомогою різних видів моделей.

Третій етап експериментальної роботи – мовленнєво-креативний – мав на меті розвиток творчих мовленнєвих проявів дітей у мовленнєвій діяльності, створення ними моделей та побудова зв'язних висловлювань за цими моделями. На цьому етапі дітям пропонували скласти творчі розповіді.

До кожного етапу було розроблено систему завдань, спрямованих на розвиток монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Розвиток монологічного мовлення дітей засобами моделювання відбувався у певній послідовності з поступовим збільшенням частки самостійної діяльності дітей.

При побудові роботи з дітьми ми спиралися на дидактичні принципи: природовідповідності; гармонійного розвитку особистості; співробітництва; забезпечення максимальної мовленнєвої особистості; наочності; емоційної насиченості; свідомості; творчої активності та самостійності.

Розглянемо сутність експериментальної роботи на кожному етапі.

Ознайомленню дітей зі моделями (інформаційно-збагачувальний етап) передувала робота із знайомими їм нескладними сюжетними оповіданнями, казками, яку експериментатор супроводжував розповіддю та демонстрацією малюнків-схем. Для розвитку вміння дітей складати поширені речення використовувалися піктограми – умовні малюнки із зображенням предметів, дій, явищ. (Омельченко, 2008). Спочатку цей вид роботи діти виконували біля дошки, а потім їм пропонували індивідуальні набори піктограм. Кожна дитина самостійно складала речення, наприклад, про тварин, предмети побуту тощо.

Наводимо алгоритм роботи, метою якої було вправляння дітей у складанні речень за схемами:

1. Розгляд ілюстрації.
2. Бесіда за змістом ілюстрації.
3. Складання двох-трьох речень за ілюстрацією.
4. Розглядання дітьми опорних схем, пояснення експериментатором незрозумілих символів.
5. Наведення експериментатором зразка складання речення.
6. Складання дітьми речень за опорними схемами.
7. Дидактична гра «Виправ помилку».

Елементарні моделі використовувалися у дидактичних іграх «Четвертий зайвий», «На що схожий», «Відгадай, що це» та інших.

На мовленнєво-репродуктивному етапі дослідження вчили дітей за допомогою моделей будувати різні види розповідей (описові, за картиною, з власного досвіду, роздум) та розвивали вміння переказувати художній текст.

Значне місце в експериментальній методиці розвитку монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку було відведено навчанню дітей складання описової розповіді. Картинно-графічний план як прийом моделювання сприяв свідомому засвоєнню дітьми елементарних знань про структуру опису і на цій основі оволодіння способом побудови відповідного висловлювання.

На спеціально організованих заняттях, на яких діти описували іграшки, предмети, використовували схеми Т. Ткаченко, К. Крутій. (Крутій, Білан, 1997). Діти послідовно, за певним планом з опорою на подану таблицю описували іграшку (овочі, фрукти, пори року, транспорт, посуд).

Наприклад, опис яблука: «Це яблуко. Воно червоне. Яблуко кругле за формою. Яблуко більше за сливу, але менше за диню. На смак яблуко трохи кисле, схоже на лимон. Яблуко росте на дереві. В їжу яблуко використовують сирим. З нього можна виготовити сік та варення. Яблуко дуже корисне, тому що містить багато вітамінів».

Подані схеми допомагали дітям самостійно визначити головні властивості й ознаки розглянутого, встановити послідовність викладення виявлених ознак.

Одним із варіантів навчання дітей складання описової розповіді було створення загадок. Діти обирали необхідні символи із запропонованих, розташовували їх у певній послідовності та складали описову розповідь-загадку. Наприклад, загадка про машину: «Вона буває великою і маленькою, схожа на прямокутник. Вона буває різного кольору. У неї є кабіна і колеса. Їздить по дорогах. Цією іграшкою люблять гратися хлопчики».

Під час навчання дітей складання розповіді за картиною використовували такі моделі: предметні картинки, смужки різнокольорових кругів, фрагментні зображення картини, силуетні зображення значущих об'єктів картини. Схематичні зображення також були елементами моделей, які були планом розповіді за картиною або серією картин. Моделі допомагали дітям виділяти основні дійові особи або об'єкти картини, а також додумати причини виникнення даної ситуації, тобто скласти початок оповідання, і наслідки ситуації – тобто скласти кінець розповіді. (Горлова, 2004).

Навчання дітей складання розповідей з власного досвіду також відбувалися з використанням моделей. Вони допомагали дітям зв'язно розповідати про цікаві випадки з власного життя; складати розповіді на теми з власного досвіду, запропоновані експериментатором (з вказівкою на місце, час, коли події відбувалися).

Ефективним методом розвитку монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку був переказ художніх творів. Використання моделювання у процесі розвитку в дітей вміння переказувати сприяло вдосконаленню структури мовлення дітей, виразності, вміння будувати речення: коли дитина бачила дійових осіб, послідовність подій, зображених схематично або у вигляді малюнків, вона концентрувала свою увагу на побудові речень. (Копилова, Ткаченко, 2009).

Особливе місце на заняттях з переказу відводили казці, яка відіграє особливу роль у житті дітей. На заняттях з переказу казки використовували замітники:

- на основі зовнішніх зображень предметів, наприклад, зображення героїв

чоловіків (батько, дідусь, син, онук, хлопець), жінок (мати, бабуся, дочка, онука, дівчинка); у бабусі – доповнення у вигляді хустинки;

– на основі кольору, що характерний для зовнішнього вигляду героя, наприклад, червоний кружечок – Червона Шапочка, сірий кружечок – Вовк;

– на основі форми, яка характерна об'єктам казки, наприклад, смужки різної довжини під час переказу казки «Рукавичка»;

– на основі призначення предмета (як він використовується). Наприклад, ложка – годувати, їсти, готувати; олівець або пензлик – малювати; гроші – купувати, продавати; книжка – читати тощо.

Необхідність навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми обумовлена особливим значенням цього виду монологічного мовлення для організації спілкування та для формування комунікативної компетентності дітей. У процесі навчання дітей складати розповіді-роздуми використовувалися різноманітні варіанти моделей, які відображають структуру роздуму (теза, аргументація, висновок). (Омелянєнко, 2010). Також широко використовувалися схеми з обов'язковою присутністю у них певної символіки, яка слугує орієнтиром для логічного роздуму, широкого розкриття мікротем.

Наприклад, під час складання розповіді-роздуму дітям пропонувався набір символічних зображень, що символізували такі репліки:

«Я знаю, що ....» ☺

«По-перше, ...» 1

«По-друге, ...» 2

«Отже ....»

Мовленнєво-креативний етап роботи передбачав занурення дітей в активну мовленнєву діяльність. Цьому сприяло застосування моделей. Ми помітили, що вони допомагали дітям подолати страх перед складанням зв'язних висловлювань творчого характеру. Так, дітям пропонували модель розповіді, а вони повинні були наділити елементи моделі змістовими якостями і скласти розповідь. (Кучеренко, 2010).

Наводимо послідовність роботи з розвитку у дітей умінь творчого розповідання засобами моделювання:

➤ Дитині пропонували придумати ситуацію, яка могла б статися з конкретними героями в певному місці. Модель розповіді давав експериментатор.

➤ Експериментатор пропонував конкретних героїв розповіді, а просторове оформлення моделі дитина придумувала самостійно.

➤ Конкретні герої змінювалися їх силуетними зображеннями, що дозволяло дитині проявити творчість у характерологічному оформленні героїв розповіді.

➤ Дитині пропонували скласти розповідь за моделлю, елементами якої були невизначені замітники персонажів розповіді.

➤ Дитина самостійно обирала тему та героїв розповіді.

Моделі ми розташовували в будь-якому порядку або одну з них прибирали, тому кожного разу розповіді, що їх складали діти, були різними. Дітей вчили також складати творчі розповіді за індивідуальними картками.

Результати впровадження методики доводять, що застосування моделей викликає у дітей інтерес до освітньо-мовленнєвої діяльності, сприяє успішному розвитку зв'язного мовлення.

У процесі дослідження було реалізовано такі педагогічні умови: стимулювання інтересу дітей старшого дошкільного віку до моделювання в освітньо-мовленнєвій

діяльності; створення розвивального мовленнєвого середовища, спрямованого на використання різних видів моделей у розвитку монологічного мовлення дітей.

Отже, представлена методика з використання моделювання дозволяє активізувати монологічне мовлення дітей, формує у них уміння складати чіткий внутрішній план розумових дій, мовленнєвого висловлювання, формувати і висловлювати думки, робити висновки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку. Київ : «Генеца», 2014. 129 с.
2. Горелова Алла. Формуємо зв'язне мовлення. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С.15-17.
3. Копилова О. В., Ткаченко В. М. Використання символів у роботі з дошкільниками. Харків: Вид-во «Ранок», 2009. 56 с.
4. Крутій К. Л., Білан О. І. Використання схем-моделей у лексико-граматичній роботі з дітьми дошкільного віку. Львів: Світич, 1997. 42 с.
5. Кучеренко Ж. Інтерактивні технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. С. 14-19.
6. Омельченко Л. В. Використання прийомів мнемотехніки у розвитку зв'язного мовлення. *Логопед*. 2008. № 4. С. 102-115.
7. Омеляненко Алла. Розповіді-роздуми за моделями. *Дошкільне виховання*. 2010. № 3. С. 8-9.

REFERENCES

1. Bogush A. M., Gavrysh N. V. (2014). Rozvytok movlennya ditey starshoho doshkilnoho viku. [Language Development of the Senior Preschool Age Children]. Kyiv: "Geneza". 129. [In Ukrainian].
2. Gorelova Alla. (2004). Formuyemo zvyazne movlennya [We Form the Coherent Speech]. *Preschool education*. № 4. 15-17. [In Ukrainian].
3. Kopylova O. V., Tkachenko V.M. (2009) Vykorystannya symboliv u roboti z doshkilnykamy. [Use of Symbols in Working with Preschoolers]. Kharkiv: Publishing House "Ranok". 56. [In Ukrainian].
4. Krutiy K. L., Bilan O. I. (1997). Vykorystannya skhem-modeley u leksyko-hramatychniy roboti z ditmy doshkilnoho viku [Use of Schematic Models in Vocabulary Work with Preschool Children]. Lviv: Svitych. 42. [In Ukrainian].
5. Kucherenko Zh. (2010). Interaktyvni tekhnolohiyi rozvytku movlennya ditey doshkilnoho viku. [Interactive Technologies of Speech Development of Preschool Age Children]. № 3. 14-19. [In Ukrainian].
6. Omelchenko L. V. (2008). Vykorystannya pryymov mnemotekhniky u rozvytku zvyaznoho movlennya. [Using Techniques of Mnemonics in the Development of Coherent Speech]. *Speech therapist*. № 4. 102-115. [In Ukrainian].
7. Omelyanenko Alla. (2010). Rozpovidi-rozdumy za modelyamy [Stories-Reflections on Models]. *Preschool Education*. № 3. Pages 8-9. [In Ukrainian].

n.malinovska@ukr.net

Рецензент: д. пед. н., проф. Сейко Н. А.